

Ngaahi tokoni lelei taha ki he malu mo e hao fakakomipiutá

Ko e ngaahi fakamatala 'eni ke tokoni'i koe ke tauhi ho'o malu 'i he 'initaneti.

Ko e CERT NZ ko ha va'a ngāue ia 'a e pule'angá 'oku poupuu atu ki he kakai mo e ngaahi pisinisi 'oku 'i ai ha'anau palopalema 'i he malu mo e hao 'i he ngaahi me'a fakakomipiutá.

'Oku 'oatu 'e he CERT NZ ha fakamatala mo ha fale'i falala'anga.

'Oku mau siofi ma'u pē ki ha 'asi mai 'a ha ngaahi me'a 'e ala fakatu'utāmaki fakakomipiuta te nau ala uesia 'a e kakai 'o Nu'u Silá.

'Oku fengāue'aki 'a e CERT NZ mo e kakai mo e ngaahi kautaha kehe 'i he tafa'aki ki he malu fakakomipiutá, fakalotofonua mo fakavaha'apule'anga, ke tokoni ke tauhi 'a Nu'u Sila ke malu mo hao me'i he ngaahi me'a 'oku tu'u ala fakatu'utāmaki fakakomipiutá

Ngāue'aki ha ngaahi fo'i lea fakangofua (passwords) lōloa, mālohi pea makehe

'Oku mālohi tatau pē ha fo'i lea fakangofua lōloa mo ha lea fakangofua 'oku 'i ai ha ngaahi mata'ifika, mata'itohi mo ha ngaahi faka'ilonga faingata'a.

Ko ha founa faingofua ke manatu'i ai ha fo'i lea fakangofua ko hano ngāue'aki ha sētesi 'oku 'i ai ha fo'i lea 'e fā pe lahi ange.

Hangē ko 'eni, popcornwithbutterisbest!1

Ngāue'aki ha founa leva'i 'o e ngaahi lea fakangofuá (password manager)

'Oku mahu'inga ke ke ngāue'aki ha lea fakangofua kehe ki ho'o 'akauni kotoa pē 'i he 'initaneti. 'A ia ko ha ngaahi lea fakangofua lahi ia ke ke manatu'i!

'E lava ke tokoni ha "password manager".

'Oku hangē 'eni ha seifi 'i he 'initaneti ko koe pē 'okú ke ma'u 'a e kī ki ai. 'Okú ne tauhi kotoa ai ke malu 'a ho'o ngaahi lea fakangofuá.

'Oku fiema'u pē ke ke manatu'i 'a e fo'i lea fakangofua mālohi 'e taha ki ho'o password manager, pea te ne fakahoko 'e ia 'a e toengá!

//// Fakamo'ui 'a e founga fakamo'oni 'e ua (two-factor authentication)

Ko e two-factor authentication (2FA) ko ha toe malu'i fakalahi ia ki ho'o ngaahi 'akauní.

'Oku 'uhinga ia ko hano fakahoko 'o ha sitepu fakalahi hili 'a hono fakangofua ho'o hū atú (log in), 'o hangē ko ha'o fakahū atu ha kouti 'oku 'oatu 'e ha app (polokalama fakakomipiuta) 'i ho'o telefoní.

Te ke lava 'o ngāue'aki 'a e 2FA 'i ho'o telefoní, komipiuta to'oto'ó (tablet), ngaahi app mo e ngaahi 'akauní.

Te ke fa'a ma'u 'a e fili ke fakamo'ui iá 'i he privacy settings (ngaahi founga malu'í) 'o e app pe 'akauní.

//// Fakafo'ou (update) 'a e ngaahi polokalama 'i ho'o ngaahi nāunau fakakomipiutá

'I he taimi 'okú ke ma'u atu ai ha fakatokanga ke 'update' (fakafo'ou) 'a ho'o nāunau fakakomipiutá (hangē ko e telefoní, komipiutá, komipiuta to'oto'ó), 'oua te ke tukunoa'i 'eni — tukuhifo (install) ia 'i he vave taha 'oku ala malavá.

'Oku monomono 'e he ngaahi fakafo'ou polokalamá ha ngaahi matavaivai 'i he fa'unga malu'í. 'Oku hoko 'a hono fakafo'ou 'o e ngaahi polokalama fakakomipiutá ke ne ta'ota'ofi ai 'a e kau 'ohofí (attackers) mei he'enu ngāue'aki 'a e ngaahi matavaivai ko 'eni ke nau ma'u ai ho ngaahi fakamatalá.

Fokotu'utu'u 'a e fakafo'ou ke hoko fakahangatonu 'i he taimi pē 'oku tukuange mai ai hano tatau (version) fo'ou. 'I he founga ko iá, 'oku 'ikai ke ke toe fakakaukau atu koe ki ai!

//// Vakai'i 'a e tu'unga malu 'o ho fakamatalá

Vakai'i 'a e lahi 'o e ngaahi fakamatala fakafo'ituitui fekau'aki mo koe 'okú ke vahevahe atu 'i he 'initaneti, pea mo hai 'okú ke vahevahe atu ia ki ai.

'E lava 'e he kau 'ohofí 'o ngāue'aki 'a e fakamatala 'okú ke vahevahe atu 'i he 'initaneti ke nau ma'u'aki ho'o ngaahi fakamatalá pe kaiha'asi ai ho 'ilo'i'angá (identity).

Vakai'i pe 'oku mo'oni ha ngaahi kole ki hao ngaahi fakamatala fakafo'ituitui kimu'a peá ke toki vahevahe atu ho ngaahi fakaikiiki.

Kapau 'oku kole atu kiate koe 'e ha kautaha pe pisinisi ha fakamatala, fakakaukau atu ki he 'uhinga 'oku nau ala fiema'u ai iá.

Kapau 'oku 'ikai ke ke fakapapau'i ia, 'oua te ke 'oatu 'a e fakamatalá.

//// Līpooti atu ia

Kapau 'oku a'usia 'e koe, hao kaungāme'a, pe ko ho'o pisinisi ha palopalema kuo hoko 'i he 'initaneti, līpooti atu ia ki he CERT NZ

www.cert.govt.nz

Ke līpooti atu ha me'a kuo hoko ki ha malu 'a ha fakamatala, vakai ki he www.cert.govt.nz